

УДК 001.8: 351

В. А. Ткачук,

д. е. н., професор, проректор з науково-педагогічної роботи, міжнародної діяльності та розвитку, Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9684-8625>

О. В. Мірошніченко,

аспірант денної форми навчання за спеціальністю 051 — Економіка, Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7988-9847>

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.19.26

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ВАЖЕЛІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ

V. Tkachuk,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Vice-Rector for Scientific and Pedagogical Work, International Activity and Development, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

O. Miroshnychenko,

Postgraduate student, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

SOCIO-ECONOMIC LEVERS OF STATE REGULATION FOR RURAL DEVELOPMENT

Розкрито поняття "державне регулювання", що визначається як система заходів для здійснення підтримуючої, компенсаційної, обмежувальної та іншої регулюючої діяльності держави, спрямованої на створення умов ефективного функціонування ринку та вирішення складних соціально-економічних проблем розвитку національної економіки і всього суспільства.

Визначено, що перехід до політики сільського розвитку є відповідним результатом зростаючого тиску на сільські громади, який чинить глобалізація і конкуренція за природні ресурси як всередині країни, так і ззовні. Реформа децентралізації сприяла передачі частини повноважень і відповідальності на місцевий рівень, а всі дії щодо сільського розвитку враховуватимуть запити та інтереси громади.

Обґрунтовано, що державне регулювання сільського розвитку визначається як системи суб'єкт-об'єктних відносин, спрямованих на створення сприятливих умов для соціального розвитку є основою відродження сільських територій і складається з економічних та адміністративних заходів, які вживаються компетентними державними установами та громадськими організаціями в межах сільської місцевості.

Виокремлено економічну складову державного регулювання сільського розвитку, яка реалізовується за допомогою таких економічних важелів: податкова політика (визначення і встановлення місцевих податків, їх ставок, пільг та об'єктів оподаткування); проектне бюджетування; інвестиційна політика; економічне планування; розвиток різних видів підприємницької діяльності; розвиток інфраструктури громади; політика стимулювання зайнятості. Соціальні важелі представлені соціальною політикою, яка незалежно від впливу численних чинників і проблем значною мірою визначає фізичний і психічний стан населення, а також взаємини і взаємозв'язки між людьми, надає можливість більш ефективного вирішення життєво важливих соціальних проблем сільських територій.

Запропоновано імплементувати норми законодавства про податкові пільги для малого сільськогосподарського підприємництва; стимулювання розвитку систем зрошення по всій території України; удосконалити механізм функціонування ринку землі; стимулювання виробництва та експорт готової продукції, а не лише аграрної сировини; зменшити ризики, які виникають при веденні сільськогосподарської діяльності.

It is disclosed the concept of "state regulation", that is defined as a system of measures for the implementation of supporting, compensatory, restrictive and other regulatory activities of the state aimed on creating conditions for the effective functioning of the market and solving complex socio-economic problems of the national economy and society as a whole.

It is determined that a shift to a rural development policy is an appropriate result of the increasing pressure on rural communities caused by globalization and competition for natural resources, both domestically and abroad. Decentralization reform has facilitated the transfer of some authority and responsibility to the local level, and all rural development actions will be responsive to community needs and interests.

It is grounded that state regulation of rural development is defined as a system of subject-object relations aimed on creating favorable conditions for social development is the basis of revival of rural areas and consists of economic and administrative measures taken by competent state institutions and public organizations of rural areas.

Highlighted the economic component of state regulation of rural development, which is implemented through such economic levers: tax policy (the definition and establishment of local taxes, their rates, benefits and taxation objects); project budgeting; investment policy; economic planning; development of different types of business activities; development of community infrastructure; employment promotion policy. Social levers represented by social policy, regardless of the influence of numerous factors and problems largely determines the physical and mental condition of the population, as well as the relationships and interrelationships between people, provide an opportunity to more effective solutions to the vital social problems of rural areas.

It is proposed to implement the norms of legislation on tax incentives for small agricultural enterprises; to stimulate the development of irrigation systems throughout Ukraine; to improve the mechanism of land market functioning; to stimulate the production and export of finished products, not only agricultural raw materials; to reduce the risks arising from agricultural activities.

Ключові слова: сільський розвиток, державне регулювання, важелі впливу, держава, сільське населення, децентралізація, ОТГ.

Key words: rural development, state regulation, leverage, state, rural population, decentralization, ATC (amalgamated territorial community).

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Найрентабельнішою галуззю в Україні безперечно є сільське господарство. Декілька років поспіль дана галузь забезпечує українську економіку грошовими надходженнями, так, зокрема, за даними Національного інституту стратегічних досліджень останніми роками 45% виручки від експорту припадало на аграрну продукцію [11].

Продовольча сільськогосподарська організація ООН (ФАО) вже досить давно застосовує поняття "сільський розвиток", а за її даними майже третина населення України — сільське і налічує 4,6 млн домогосподарств. Сімейні ферми складають 90% сільськогосподарських одиниць та становлять 38% від загальної кількості сільськогосподарських угідь. Вони складають 41% валової продукції сільського господарства, при середньому землеволодінні менше як 3 га [8]. Це є досить значним сектором економіки.

Державне регулювання сільського розвитку полягає в тому, що держава шляхом застосування відповідних важелів впливає не лише на виробництво сільськогосподарської продукції, а й визначає перспективи розвитку аграрного сектора економіки, виконує спрямовуючу роль щодо реалізації довготривалих програм розвитку і розробки нових методів та ідентифікації ефективних інструментів, які враховують поточну економічну ситуацію в Україні. На нинішньому

етапі економіки основною проблемою сільського розвитку є низька ефективність сільськогосподарського виробництва, що є наслідком:

- повної відсутності механізмів підтримки інвестицій;

- неефективного використання сільськогосподарських земель та відсутність зваженої державної політики та механізмів регулювання щодо ринку землі;

- низький рівень забезпеченості сільськогосподарських підприємств основними засобами виробництва;

- недосконала інфраструктура та загострення соціальних проблем у сільській місцевості. Система формування бюджету в сільській місцевості в даний час не стимулює їх розвиток через відсутність конкретних способів залучення фінансових ресурсів.

Сільський розвиток повинен сприяти вдосконаленню таких соціальних показників як рівень життя, освіта, охорона здоров'я відповідно до економічного та екологічного розвитку сільських районів. Це збільшить задоволення сільського населення в цілому життям та розширить власні соціально-економічні перспективи.

МЕТА СТАТТІ

Обґрунтувати державне регулювання сільського розвитку та визначати важелі впливу на нього.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам розвитку сільських територій України присвячено значну кількість наукових праць. Зокрема, сутність та особливості державного регулювання розвитку сільських територій, фінансові інструменти та механізми державного регулювання, інституціональне середовище сталого розвитку сільських територій досліджували Балдинюк В.М. [1], Гривківська С. [2], Гудзь Ю. Ф. [3], Ткачук В.А. [9], Черкаська В. В. [12] та інші. Державну підтримку розвитку аграрного сектору економіки та державне регулювання фінансового забезпечення інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств розглядали, сільський розвиток в умовах децентралізації у своїх працях такі вчені як Кисіль С.С. [4], Коденська М.Ю. [5], Єремєєва А.В. [5], Могилова М.М. [6], Саблук П.Т. [7] та інші.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

"Необхідність ефективного державного регулювання розвитку сільських територій не підлягає сумніву, оскільки кризові явища саме цієї частини території країни набули ознак системності, а їх подолання вимагає не тільки мобілізації значних за обсягом ресурсів, але і їх цільового спрямування, контролю, запровадження ефективних регулюючих методів" [1].

"Сутність державного регулювання в науковій і навчальній літературі зазвичай визначається як система заходів для здійснення підтримуючої, компенсаційної, обмежувальної та іншої регулюючої діяльності держави, спрямованої на створення умов ефективного функціонування ринку та вирішення складних соціально-економічних проблем розвитку національної економіки і всього суспільства" [3]. "Сталий розвиток сільськогосподарського виробництва, адаптованого до ринкових умов, неможливий без дієвого господарського механізму, спрямованого на забезпечення його збалансованого та стабільного функціонування. Господарський механізм може ефективно функціонувати лише в тому випадку, якщо всі напрямки державного управління будуть чітко налагоджені" [2].

В. Ткачук вважає, що "важливою умовою реалізації стратегічних цілей, напрямів, пріоритетів розвитку сільських територій є формування дієвих механізмів управління та відповідних методів в контексті реалізації державної політики сталого розвитку" [9]. Академік Т. Саблук зазначає, що "державне регулювання — це система економічних важелів і стимулів, за допомогою яких держава впливає на

розвиток економіки" [7]. М. Коденська визнає державне регулювання як "... форми участі держави в економічному житті країни за допомогою методів і важелів впливу на соціально-економічні процеси, забезпечують ефективне формування ринкових відносин" [5].

"Держава допомагає формуванню конкурентоспроможних господарюючих суб'єктів, які в змозі працювати на внутрішньому і світовому ринках в умовах жорсткої конкуренції" [12]. "Сільське господарство вже декілька років є основною галуззю української економіки і забезпечує понад 40% виручки від експорту, так в 2020 році Україна експортувала 56,7 мільйона тонн зернових та зернобобових культур. З 2014 року Україна незмінно входить до п'ятірки світових лідерів за експортом основної продукції рослинництва" [11].

"Перехід до політики сільського розвитку — це відповідь на зростаючий зовнішній тиск на сільські громади, який чинить глобалізація і конкуренція за природні ресурси як всередині країни, так і ззовні. Для досягнення цілей сільського розвитку фермери, особливо малі сімейні господарства, підприємці на сільських територіях і сільські мешканці повинні застосовувати нові стратегії, які базуються на мобілізації і взаємопоєднанні різних сфер сільського життя. Сільське господарство, навколишнє середовище, відновлювана енергія, ручна праця, послуги сільської гостинності (сільський туризм), культурна спадщина, органічне господарство, місцеві продукти, прямий продаж з ферм повинні бути поєднані для формування нової, характерної для певної території виробничої системи. Така виробнича система сприяє:

- включеності сільського населення у виробництво і підприємницьку діяльність на сільських територіях і рівноправ'ю у розподілі доходів від використання місцевих природних і виробничих ресурсів;

- забезпеченню розвитку села на основі створення умов для участі місцевих селян у формулюванні та реалізації програм локального розвитку;

- господарюванню на сільських територіях у відповідності з принципами сталого розвитку: збереження місцевих людських ресурсів, традиційних знань, ґрунтів, водних ресурсів, біорізноманіття, соціальних мереж, якісного життєвого середовища тощо" [10].

Важливим чинником сільського розвитку є реформа децентралізації та створення об'єднаних територіальних громад (далі — ОТГ), оскільки при цьому основні заходи з розвитку мають здійснюватися на регіональному та місце-

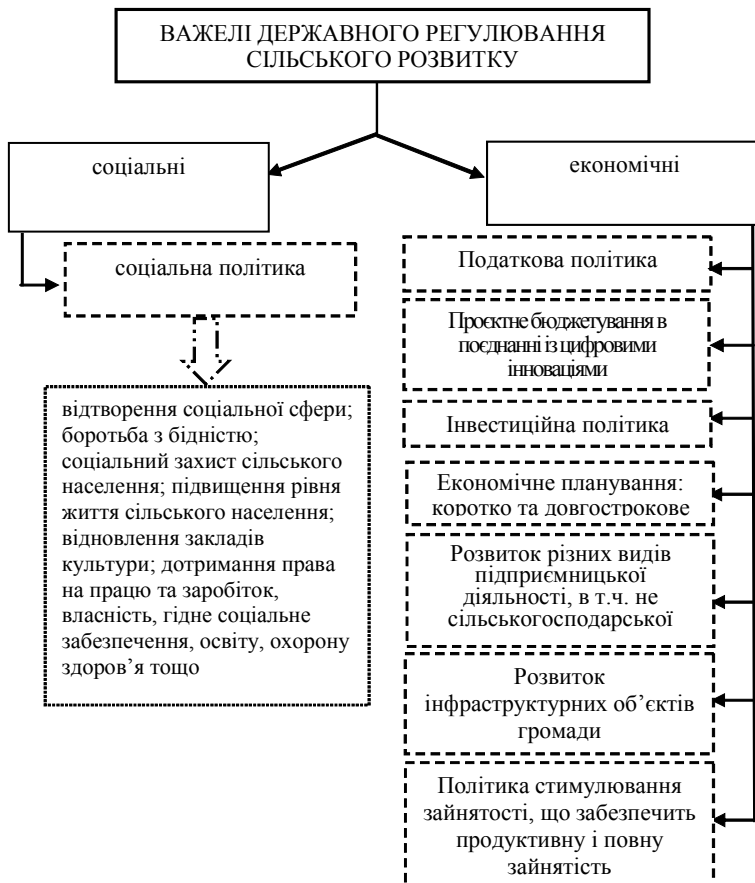

Рис. 1. Соціально-економічні важелі державного регулювання сільського розвитку

Джерело: складено автором на основі [1; 2; 6].

вому рівні та враховувати запити і ресурси місцевої спільноти. Децентралізація в Україні ґрунтується на передачі частини повноважень і відповідальності з державного рівня на місцевий, що вимагає підвищення уваги до функціональної взаємодії органів місцевого самоврядування з бізнес-структурами та громадськістю.

На державному рівні сільський розвиток в умовах децентралізації регламентується такими нормативними документами: "Концепція розвитку сільських територій до 2025 року" схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.09.2015 №995-р з окресленням головних пріоритетів, які відповідають цілям сталого розвитку; проєкт Закону України "Про стратегію сталого розвитку України до 2030 року". Стратегічною метою сталого розвитку сільських територій визначено забезпечення збалансованого економічного, демографічного, соціального та екологічного розвитку сільських територій.

Передусім розвиток села передбачає зростання доходів сільських жителів і фінансову спроможність ОТГ до формування сучасної

соціальної бази. Відзначимо, що агро-бізнесові структури долучаються до участі в соціально-економічному розвитку територій, на яких вони господарюють, шляхом сплати податків. Водночас в нашій державі поширена добровільна фінансова підтримка місцевих громад. Ці кошти використовуються переважно на впорядкування об'єктів соціальної інфраструктури сільських територій.

"Визначальним чинником зростання доходів ОТГ є забезпечення максимально повної та продуктивної зайнятості сільських жителів при збільшенні їх доходів у частині оплати праці та від підприємницької діяльності. Цьому має сприяти політика розвитку громади, спрямована на стимулювання підприємницької діяльності на селі і зростання кількості малих підприємницьких структур, створення умов для диверсифікації місцевої сільської економіки як надійної основи підвищення рівня зайнятості та доходів населення" [6].

Перехід до сталого сільського розвитку повинен розпочинатися на рівні державної влади. Особлива увага тут повинна бути приділена нормативно-правовому регулюванню політики

сільського розвитку, який потребує активного залучення сільських громад та побудови інституційної структури, що здійснюватиме моніторинг стану сільських територій. Необхідне прийняття нових нормативних актів та програм, які будуть зорієнтовані на потреби конкретної громади (за регіональним розподілом). Ефективний розвиток села можливий з координованим регулюванням на державному, регіональному та місцевому рівнях за допомогою соціально-економічних важелів, які матимуть позитивно-ефективний вплив на його розвиток (див. рис. 1).

Економічна складова державного регулювання сільського розвитку повинна бути спрямована на стимулювання підприємницької діяльності на селі, створення умов для диверсифікації місцевої економіки з метою підвищення рівня зайнятості та доходів сільського населення, розширення інших видів діяльності на селі, наприклад "зелений" туризм та ін. Реформа децентралізації та створення ОТГ дали можливість збільшити фінансові ресурси та самофінансування проєктів, зокрема за допомогою проєктного бюджетування або програми "Бюджет участі".

"Держава має потенційну можливість підтримувати сільськогосподарські підприємства через наступні механізми: компенсація банківських відсотків, підтримка на поворотній основі (бюджетні кредити), державні гарантії, підтримка за напрямками, підтримка в рамках державно-приватного партнерства, підтримка за рахунок міжнародних коштів. Компенсації банківських відсотків підлягають відсотки по кредитах банків, у тому числі іноземних, МФК, ЄБРР, нерезидентів, що отримують кошти від облігацій на міжнародних ринках, лізингових платежів. Компенсація здійснюється у розмірі подвійної облікової ставки НБУ на дату нарахування відсотків для кредитів у національній валюті і 7% (але не вище розмірів, передбачених кредитними договорами) для кредитів в іноземній валюті" [4].

Соціальна складова державного регулювання сільського розвитку починається з соціальної політики, яка виникла із початком формування суспільства, але структура, цілі та інструменти її реалізації змінювалися залежно від того, які проблеми та потреби поставали перед суспільством у певний конкретний період його історії. Водночас, незалежно від впливу численних чинників і проблем, вона значною мірою визначає фізичний і психічний стан населення, а також взаємини і взаємозв'язки між людьми, надає можливість більш ефективного вирішення життєво важливих соціальних проблем сільських територій. На базі соціальних програм державних органів формуються перспективи розвитку на відповідних територіальних рівнях.

На думку експертів, розвиток сільських територій сприятиме стимулюванню інших галузей, зокрема таких як ".....машинобудування (виробництво сільгосптехніки); капітальне будівництво; суднобудування; розбудова портів та логістичних систем; розробка і будівництво зрошувальних систем. Важливість зрошення зростає через глобальні зміни клімату" [11].

Державне регулювання сільського розвитку здійснюється в рамках чинного законодавчого з урахуванням сучасної соціально-економічної ситуації в країні та в умовах реформи децентралізації та створення ОТГ. Застосування відповідних важелей впливу є необхідною умовою та невід'ємною частиною ефективного державного регулювання сільського розвитку, оскільки саме державне регулювання формує основи, визначає найважливіші параметри та чинники розвитку. Складність державного регулювання сільського розвитку полягає в тому,

що для збільшення ефективності впливу соціально-економічних важелей необхідно затвердити нові нормативно-правові документи, зокрема на увагу заслуговує податкове законодавство щодо податкових пільг для малого сільськогосподарського підприємництва. Варто було б, внести зміни щодо сплати податку на прибуток, можливо зменшити податкову ставку, щоб мати змогу вкладати додаткові кошти в розвиток та нарощування виробничого потенціалу.

Також доцільним є стимулювання розвитку систем зрошення по всій території України, що дасть змогу збільшити врожайність та зменшити ризики вирощування сільськогосподарської продукції. Удосконалити механізм функціонування ринку землі. Доречним є стимулювання виробництва та експорт готової продукції, а не лише аграрної сировини шляхом збільшення частки доданої вартості в сільському господарстві. І ще одним, але не найголовнішим із поставлених перед державою завдань, це — зменшення ризиків викликаних сезонними стрибками цін та штучним дефіцитом, в деяких регіонах України, на паливно-мастильні матеріали.

ВИСНОВКИ

Для налагодження ефективного державного регулювання сільського розвитку необхідно подальше реформування цієї системи за такими напрямками: удосконалення інституційно-правового забезпечення державного регулювання сільського розвитку; координація державної аграрної політики; моніторинг усіх сфер сільського розвитку; формування стратегічних пріоритетів розвитку; організація ефективного інформаційного забезпечення державного контролю за виконанням рішень щодо державного регулювання сільського розвитку в Україні. Реалізація цих завдань державного регулювання сільського розвитку залежить від взаємодії суспільних, політичних, соціальних, економічних та інших складових життєдіяльності ОТГ.

Література:

1. Балдинюк В.М. Сутність та особливості державного регулювання розвитку сільських територій. *The scientific heritage*, № 48, 2020. С. 60—67.
2. Гривківська С. Фінансові інструменти державного регулювання розвитку сільськогосподарського виробництва в сучасних умовах. *Збірник наукових праць ЧДТУ. Випуск 37. Частина I*. 2014. С. 39—44.

3. Гудзь Ю. Ф. Механізм державного регулювання розвитку економічного потенціалу переробних підприємств АПК. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2017. Вип. 13, ч. 1. С. 79—86.

4. Кисіль С.С. Державне регулювання фінансового забезпечення інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств. Молодий вчений, № 5 (57), 2018. С. 295—298.

5. Коденська М. Ю., Єремєєва А. В. Державна підтримка розвитку аграрного сектору економіки. Економіка АПК. 2013. № 6. С. 14—21.

6. Могилова М.М. Об'єднання територіальних громад в Україні: перспективи і ризики для розвитку сільських територій. Економіка АПК, 2019, № 5. С. 68—76.

7. Організаційно-економічна модернізація аграрної сфери: наук. доп. / За заг. ред. акад. НААН П. Т. Саблука. К.: ННЦ ІАЕ, 2011. 342 с.

8. Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО). URL: <https://www.fao.org/3/cb9088en/cb9088en.pdf>

9. Ткачук В.А. Інституціональне середовище сталого розвитку сільських територій. Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент. 2013. Вип. 12. С. 230—234.

10. Українська мережа сільського розвитку. URL: <https://urdn.org/silskij-rozvitok/>

11. Українське сільське господарство може "витягти з кризи" всю економіку — експерти. Радіо свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrainian-apk-can-support-all-economy/31070474.html>

12. Черкаська В. В. Сутність та функції державного регулювання розвитку аграрного сектору України. Державне управління: удосконалення та розвиток № 5, 2016. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1104>

References:

1. Baldyniuk, V.M. (2020), "The essence and peculiarities of state regulation of the development of rural areas", The scientific heritage, vol. 48, pp. 60—67.

2. Hryvkivs'ka, S. (2014), "Financial instruments of state regulation of the development of agricultural production in modern conditions", Zbirnyk naukovykh prats' ChDTU, vol. 37, no. I, pp. 39—44.

3. Hudz', Yu.F. (2017), "The mechanism of state regulation of the development of the economic potential of agricultural processing enterprises", Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu, vol. 13, no. 1, pp. 79—86.

4. Kysil', S.S. (2018), "State regulation of financial support for innovative development of

agricultural enterprises", Molodyj vchenyj, vol. 5 (57), pp. 295—298.

5. Kodens'ka, M.Yu. and Yeriemieieva, A.V. (2013), "State support of agricultural sector", Ekonomika APK, vol. 6, pp. 14—21.

6. Mohylova, M.M. (2019), "Unification of territorial communities in Ukraine: prospects and risks for the development of rural areas", Ekonomika APK, vol. 5, pp. 68—76.

7. Sabluk, P.T. (2011), OrhanizatsijnoDekonoDmichna modernizatsiia ahrarnoi sfery [Organizational and economic modernization of the agricultural sector], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine.

8. FAO (2022), available at: <https://www.fao.org/3/cb9088en/cb9088en.pdf> (Accessed 25 Sept 2022).

9. Tkachuk, V.A. (2013), "Institutional environment of sustainable development of rural areas", Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu. Seriia: Ekonomika i menedzhment, vol. 12, pp. 230—234.

10. Ukrainian Rural Development Network, available at: <https://urdn.org/silskij-rozvitok/> (Accessed 25 Sept 2022).

11. Radiosvoboda (2021), "Ukrainian agriculture can "pull out of the crisis" the entire economy — experts", available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrainian-apk-can-support-all-economy/31070474.html> (Accessed 25 Sept 2022).

12. Cherkaska, V.V. (2016), "Essence and functions of government control of development agrarian to the sector of Ukraine", Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok, vol. 5, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1104> (Accessed 25 Sept 2022).

Стаття надійшла до редакції 27.09.2022 р.

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net
тел.: (044) 223-26-28, (044) 458-10-73